

Pojmovno i terminološko određenje neoružanog otpora u opštenarodnom odbrambenom ratu

Jedan od aktuelnijih problema savremene vojne teorije i prakse, posebno naše, svakako je pojmovno i terminološko određenje neoružanog otpora. Tu činjenicu konstatuju mnogi naši autori koji su taj pojam razmatrali sa više aspekata. Različitost u pojmovnom i terminološkom određenju neoružanog otpora dovodi do znatnih teškoća u teorijskom uopštavanju i sporazumevanju. Otud, razmatranje ovog problema nije bez značaja za našu teoriju i praksu. To je upravo i bio motiv za njegovu kritičku analizu u ovom napisu. Nadamo se da će se time inicirati razmena mišljenja, polemika i dalja istraživanja u toj oblasti.

Međutim, da bi se pristupilo valjanom pojmovnom i terminološkom određenju »neoružanog otpora« potrebno je, i metodološki ispravno, osvrnuti se na neke dosadašnje pristupe ovom problemu.

Ako se analiziraju radovi stranih i naših autora koji su razmatrali neoružani otpor, a posebno njegovo pojmovno i terminološko određenje, onda se može uočiti da je ono veoma različito.¹ Može se reći da je u vojnoj teoriji veoma mali broj pojmova kao što je ovaj, za koji se koristi tako veliki broj termina. Na primer, samo u našoj vojnoj literaturi za njegovo označavanje koriste se sledeći termini:

¹ Veliki broj tih radova naših autora objavljeni su i u časopisu »Vojno delo«: V. Valjan, *Oblici otpora van oružanih snaga*, »Vojno delo« 6/72 i 2/73; P. Smolović, *O osnovnim oblicima otpora van oružanih snaga*, »Vojno delo« 2/74; T. Mirković, *O oblicima otpora van oružanih snaga*, »Vojno delo« 2/73; R. Matušan, *O oblicima otpora agresoru van oružanih snaga*, »Vojno delo« 3/73 i S. Čerečina, *O oblicima otpora agresoru van oružanih snaga*, »Vojno delo« 4/73.

neoružana borba i neoružani otpor; neoružani oblici otpora; neoružano suprotstavljanje; neoružani vidovi otpora i borbe; neoružani otpor; oblici neoružane borbe i otpora; neoružani oblici suprotstavljanja agresiji; neoružani oblici borbe i otpora; neoružani vidovi otpora; oblast neoružane borbe; oblici neoružanog suprotstavljanja agresiji; neoružani deo opštenarodne odbrane; drugi oblici opštenarodnog otpora itd.

Isto tako, mnogi autori prilikom razmatranja otpora stanovništva koriste slične termine: oblici otpora agresoru van oružanih snaga; osnovni oblici otpora stanovništva; vidovi i oblici masovnog otpora stanovništva agresoru; osnovni oblici i načini masovnog otpora agresoru; ostali oblici otpora; otpor stanovništva u opštenarodnoj odbrani; otpor stanovništva izvan oružanih snaga; oblici otpora stanovništva i drugi.

Prema tome kako shvataju pojam neoružanog otpora autori se mogu uslovno podeliti u nekoliko grupa.

U *prvu grupu* spadaju autori koji prave razliku između neoružane borbe i neoružanog otpora, i saglasno tome za označavanje pojma koriste termine »neoružana borba i neoružani otpor« ili »oblici neoružane borbe i otpora«.

U *drugu grupu* spadaju autori koji neoružani otpor smatraju jednim od vidova otpora i borbe ili samo vidom otpora u opštenarodnom odbrambenom ratu koristeći, pri tome, termine: »vidovi otpora i borbe« i »neoružani vid otpora«.

U *treću grupu* spadaju autori koji neoružani otpor posmatraju u najširem smislu kao otpor agresoru i za njegovo označavanje koriste termine: »neoružano suprotstavljanje«; »neoružani oblici suprotstavljanja agresiji«; »oblici neoružanog suprotstavljanja«; »oblast neoružane borbe« i »neoružani deo opštenarodne odbrane«.

Ovakva terminološka različitost, možda i ne bi bila problem da autori tim različitim terminima označavaju isti pojam. To, međutim, nije tako. Već i površna analiza sadržaja njihovih tekstova pokazuje značajne razlike ne samo u terminološkom označavanju već i u shvatanju pojma neoružanog otpora.

Nijedan autor jasno ne ističe u čemu vidi razliku između *neoružane borbe* i *neoružanog otpora* ili između *vida neoružane borbe* i *vida neoružanog otpora*. Isto tako, najveći broj autora nije dao definiciju neoružanog otpora na osnovu koje bi se pouzdano moglo zaključiti njihovo shvatanje pojma neoružanog otpora. Do toga se može doći jedino iz analize celovitog sadržaja njihovih tekstova. Međutim,

i to je često dosta teško izvesti zbog toga što pojedini autori u istom tekstu za označavanje neoružanog otpora koriste različite termine, ili istim terminima označavaju različite pojmove.

Ovde se ne želi analizirati i opovrgavati pravilnost korišćenja navedenih termina u kontekstu određenih razmatranja pojedinih autora, mada je i takav postupak metodološki prihvatljiv i moguć. Naprotiv, želi se istaći da je postojanje različitih shvatanja i terminološkog označavanja *neoružanog otpora* značajan problem naše teorije i prakse. Iskustva pokazuju da su pogrešno ili nejasno shvaćeni pojmovi i neadekvatno upotrebljavani termini uvek otežavali sporazumevanje i višestruko usložavali istraživanje pojava. Sve to ukazuje na aktuelnost i potrebu da se *neoružani otpor* preciznije pojmovno i terminološki odredi. Jer, nije značajno samo usvojiti jedinstven termin već je još značajnije da se pod istim terminom shvata isti pojam. U prilog tome naveo bih aktuelnu i više puta citiranu Klauzevicevu misao »prvi posao svake teorije jeste raščišćavanje ispreturanih, a može se reći i zbrkanih pojmova i predstava. Tek kada smo se sporazumeli i o nazivima i o pojmovima, smemo se nadati da ćemo jasno i lako produžiti sa razmatranjem stvari, smemo biti sigurni da se sa čitaocem nalazimo na istoj tački gledišta«.²

Da bi se to postiglo potrebno je: 1) što je moguće preciznije odrediti sadržaj i obim pojma »neoružani otpor«; 2) definisati i označiti taj pojam; 3) izvršiti podelu neoružanog otpora.

1. Sadržaj pojma „neoružani otpor“

Da bi se odredio sadržaj pojma »neoružani otpor«, kao misaoni odraz objektivnih činilaca i svojstava njegovog predmeta, potrebno je naznačiti bitna obeležja koja odražavaju njegovu suštinu i po kojima se on kao pojam razlikuje od svih drugih. Ta obeležja čine njegov sadržaj i bez njihove naznake on se ne može u potpunosti shvatiti. Ima nekoliko obeležja. *Prvo*, neoružani otpor je društveno-istorijska pojava. Istoričnost je jedna od njegovih suštinskih obeležja koju ističe većina autora. Neoružani otpor je nastao na određenom stepenu istorijskog razvoja društva kao posledica oružane agresije. Razvijao se i poprimao sve veću ulogu i značaj, posebno u oslobodilačkom i opštenarodnom ratu, a nestaće kada bude nestao i sam rat. Otuda, može se slobodno reći, istorija ratova nije samo

² Karl Fon Klauzevic, *O ratu*, Vojnoizdavački zavod »Vojno delo«, Beograd 1951, str. 96.

istorija oružane borbe već i drugih oblika otpora. Narodi u celini ili njihovi delovi često nisu prestajali sa otporom oružanoj agresiji ni onda kada su vladajuće snage društva i njihove oružane snage obustavile oružanu borbu. To potvrđuje istorija naših i mnogih drugih naroda. To suštinsko obeležje obavezuje da se neoružani otpor uvek razmatra u kontekstu konkretnih društveno-istorijskih uslova njegovog nastanka.

Drugo obeležje neoružanog otpora jeste njegova dijalektička veza sa oružanom borbom. Iako ovaj međusobni odnos u teoriji nije dovoljno analiziran i objašnjen, on je veoma značajan za sagledavanje suštine neoružanog otpora. Iz često citiranog stava, da »u opštenarodnoj odbrani oružana borba predstavlja odlučujući oblik suprotstavljanja agresiji«,³ pojedini autori izvode zaključak da je neoružani otpor manjeg značaja nego što je oružana borba. Kao glavni argument za takav zaključak oni navode činjenicu da se bez oružane borbe ne može dobiti rat, dok se bez neoružanog otpora to može.

Tačno je da bez oružane borbe nema rata i da je ona njegov bitan sadržaj koji ga određuje upravo takvom društvenom pojavom. To je opšteprihvaćen stav od većine naših autora koji su razmatrali ovu problematiku. Međutim, ako oružanu borbu pojedini autori smatraju jedinim sadržajem rata koji može samostalno da odluči ishod rata ili se njena uloga previše naglašava, onda se neminovno zapostavljaju ostali sadržaji rata. Takav pristup njihovom međusobnom odnosu, sa stanovišta pripremanja i vođenja opštenarodnog odbrambenog rata, neprihvatljiv je za nas.

Na to je ukazao i drug Tito u svom referatu na XI kongresu: »Kod nas se ponekad prilično jednostrano pristupa pitanjima opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. U centru pažnje su pripreme za oružanu borbu i eventualno vođenje opštenarodnog odbrambenog rata. To je i dobro i razumljivo, ali nije dovoljno. Veći dio stanovništva naše zemlje treba takođe pripremiti da, u eventualnom ratu, obavlja u skladu sa našom koncepcijom ostale poslove društva — u privredi, civilnoj zaštiti, zdravstvenoj službi, obrazovanju, nauci, kulturi i drugim društvenim djelatnostima...«.⁴ Mnogi autori tvrde, sasvim opravdano, da je oružana borba najvažniji i odlučujući oblik suprotstavljanja agresiji, ali isto tako ističu i činjenicu da je veoma teško odrediti tačnu granicu i utvrditi gde prestaje oružana borba a gde počinje neoružani otpor. Takvo dijalek-

³ Zakon o opštenarodnoj odbrani, »Službeni vojni list« br. 12/82, član 10.

⁴ XI kongres Saveza komunista Jugoslavije, Izdavački centar »Komunist«, Beograd 1978, str. 60.

tičko jedinstvo naročito je izraženo u opštenarodnom ratu gde se oni još izrazitije prepliću i uzajamno uslovljavaju. Jedno bez drugog ne mogu postojati i uspešno se razvijati.

Treće obeležje neoružanog otpora proizlazi iz karakteristika društvene osnove koja ga rađa. On se, dakle, ispoljava kao aktivnost ljudi — konkretnih društvenih bića. Stepenn angažovanja ljudi u neoružanom otporu zavisice od njihovog odnosa prema društvenim vrednostima koje treba braniti. Na toj osnovi stvaraju se određeni interesi a zatim i jaki motivi za njihovu odbranu. Sama priroda tih vrednosti bitno je uslovljena karakterom društvenih odnosa kao one društvene osnove koja primarno opredeljuje samu prirodu neoružanog otpora. Uticaj društvenih odnosa, kao što je poznato, nije automatski i proporcionalan. Njihovo delovanje se odvija u veoma složenom procesu međusobnog dijalektičkog prožimanja sa drugim činionicima. U tom smislu, socijalistički samoupravni društveni odnosi, istorijski gledano, pružaju najširu osnovu i mogućnost da radni ljudi i građani učestvuju u najvećem obimu i u neoružanom otporu. Oni će to učestvovanje shvatiti kao svoju moralnu obavezu i patriotski dug na osnovu subjektivnog ubeđenja koje proizlazi iz svesti i motivisanosti da brane takve društvene odnose. Za neučestvovanje u određenim aktivnostima neoružanog otpora ne postoji zakonska odgovornost. Oni u njemu učestvuju slobodno, po ubeđenju.

Četvrto obeležje neoružanog otpora, koje mnogi autori ističu kao njegovu posebnu specifičnost, jeste vrsta sredstva kojom se izvršava određena aktivnost. Dok se oružana borba prvenstveno vodi upotrebom oružja, dotle se neoružani otpor pruža bez njegove upotrebe. To ne znači da je upotreba oružja u neoružanim aktivnostima potpuno isključena. Ona i ne može biti apsolutno isključena zbog same prirode dijalektičke veze između oružane borbe i neoružanog otpora. Međutim, njihovo jasno pojmovno razlikovanje ima kako teorijski tako i praktični smisao i značaj. U različitim aktivnostima neoružanog otpora upotrebljavaće se i oružje, ali se osnovni sadržaj tih aktivnosti ostvaruje, u osnovi, bez njegove upotrebe. Primena oružja u tim aktivnostima je sporedična i potrebna samo u manjem obimu. To znači da primena oružja nije bitno obeležje suštine svih aktivnosti neoružanog otpora. Kao ilustracija mogu poslužiti učesnici u demonstracijama. Demonstranti mogu biti naoružani, pa čak i upotrebiti oružje, ali suština i smisao demonstracija, kao njihov konačni cilj, nije upotreba oružja, tj. nanošenje gubitaka agresoru u živoj sili, već postizanje određenog psihološko-propagandnog cilja — prikazivanje odlučnosti, i neprihvatanje i neodobravanje određenih

agresorovih postupaka. Isto tako, primena oružja, ili uslovno nazvanog »neoružano sredstvo«, nije čisto svojstvo samo jedne ili druge vrste otpora. Jedna neoružana grupa ljudi koja pruža pasivni otpor nekom pritisku agresora može za veoma kratko vreme da se naoruža i da izvodi oružane akcije. Ovo i čini teškoću u određivanju granice između oružanog i neoružanog otpora. Međutim, za njihovo pojmovno razlikovanje najveći broj autora uzima kao bitno svojstvo upravo izostavljanje upotrebe oružja. Neupotreba oružja kao suštinsko obeležje neoružanog otpora, takođe, ne znači da se on ostvaruje samo u vidu neke »duhovne« aktivnosti. Fizička sila i energija izvršioca neoružanih aktivnosti potencijalne su mogućnosti da se pređe na oružane aktivnosti — na vođenje oružane borbe. Na taj način, neoružani otpor se pojavljuje i kao pretpostavka uspešnog vođenja oružane borbe. Mnoga iskustva, posebno iz oslobodilačkih ratova (u Alžiru, Kubi, Vijetnamu itd.), pokazuju da je vođenju oružane borbe prethodio kraći ili duži period intenzivnog ispoljavanja neoružanog otpora. Ta stalna potencijalna mogućnost prerastanja neoružanog otpora u oružanu borbu predstavlja, takođe, jednu od njegovih suštinskih obeležja.

Peto obeležje neoružanog otpora je to što se u njemu angažuje znatno veći deo stanovništva nego u oružanoj borbi. Iskustva su pokazala da u ratovima, i to u onima koji su relativno duže trajali (preko 5 godina), u oružanoj borbi maksimalno učestvuje 15 do 20 odsto ukupnog stanovništva zaraćenih strana, a veći deo stanovništva u neoružanom otporu. Praktično, u neoružanom otporu mogu učestvovati skoro sve kategorije stanovništva, bez obzira na pol, uzrast i osposobljenost, i tu je teško utvrditi granicu učestvovanja. Samoupravno biće našeg društva pruža objektivne mogućnosti za takvo masovno angažovanje stanovništva u neoružanom otporu. Svaki građanin ima pravo i može učestvovati, na određeni način, u granicama svojih fizičkih mogućnosti, u nekom od oblika neoružanog otpora. Otuda se može očekivati da će ispoljavanje neoružanog otpora u opštenarodnom odbrambenom ratu biti masovnije nego u bilo kojem ratu do sada. Mogućnosti socijalističkog samoupravnog društva u tom smislu su praktično neiscrpne, kao što je neiscrpna mašta i inicijativa ljudi kada su odlučni da se suprotstave agresoru. Za ispoljavanje neoružanog otpora načelno se ne organizuju posebne snage. To ne znači da u savremenim uslovima nije potrebna stručnost i obučenost za izvršavanje određenih aktivnosti neoružanog otpora. Zbog toga, masovnost u ispoljavanju predstavlja jedan od najvažnijih uslova za postizanje uspeha u neoružanom otporu i njegovo suštinsko obeležje.

Šesto obeležje neoružanog otpora, o kojem postoje različita mišljenja među autorima, jeste njegovo ispoljavanje i u miru protiv svih oblika tzv. neoružane agresije — »specijalnog rata«. Ovo obeležje neoružanog otpora u prošlosti nije bilo toliko aktuelno i izraženo. Međutim, danas je veoma značajno usled šire primene »specijalnog rata« od strane potencijalnih agresora. »Specijalni rat« se učvrstio u doktrinama agresivnih sila. On često ne samo što prethodi upotrebi vojne sile već nastoji i da je potpuno zameni u postizanju političkih ciljeva. Otud, naš sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite mora biti osposobljen da pruži otpor i takvim aktivnostima »savremene mirnodopske agresije« — specijalnom ratu, tj. da ispolji svoju funkciju odvrćanja u miru. Prema tome, »odbrana i zaštita od specijalnog rata čine sastavni deo odvrćanja od agresije na Jugoslaviju, odnosno sastavni deo borbe i otpora u opštenarodnom ratu.«⁵

Sedmo obeležje neoružanog otpora je višesmernost njegovih aktivnosti. Najveći deo aktivnosti u oružanoj borbi usmeren je prvenstveno protiv oružanih snaga agresora. Međutim, aktivnosti neoružanog otpora usmerene su kako prema njegovom stanovništvu tako i prema njegovim saveznicima i saradnicima.

Aktivnosti neoružanog otpora koje se usmeravaju protiv pojedinih subjekata imaju različite karakteristike. Iako mnogi autori ističu da su sve aktivnosti neoružanog otpora u krajnjem slučaju usmerene protiv agresora, ipak se one međusobno kvalitativno razlikuju. Zbog takvog usmerenja tih aktivnosti i njegovih protivmera nastaje određena vrsta borbe u najopštijem smislu. Uočavajući tu činjenicu, mnogi autori su za označavanje pojma »neoružani otpor«, kako je istaknuto na početku, upotrebili termine »neoružana borba i otpor«.

Osmo obeležje neoružanog otpora je to što neoružani otpor, kao i oružana borba, nema svrhu u svojoj biti. Tu svrhu postavlja politika. U tom smislu i neoružani otpor predstavlja njeno sredstvo. A kao sredstvo politike, bilo realno bilo virtuelno, predstavlja značajan elemenat odnosa snaga u konkretnoj situaciji. Da je to jedno od suštinskih obeležja neoružanog otpora pokazuju mnoga iskustva iz dosadašnjih ratova, posebno ona koja čak dovode u pitanje i često ponavljani stav mnogih autora da se bez oružane borbe ne može dobiti rat. Najizrazitiji primer za to je alžirska revolucija. Na ovo suštinsko obeležje narodnog otpora uopšte, a time i neoružanog otpora, ukazivao je i Engels u svojim beleškama o francusko-pruskom ratu 1870/

⁵ Nikola Ljubičić, *Opštenarodna odbrana strategija mira*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1981, str. 224.

/71. godine: »Činjenica je da su surovosti i okrutnosti Prusa, umesto da uguše otpor naroda, udvostručile njegovu energiju u tolikoj meri da su Prusi, izgleda, sami shvatili svoju grešku, sada retko čujemo o spaljivanju sela i ubijanju seljaka... A kada se jednom probudio taj duh narodnog otpora, onda čak ni armije od 200.000 ljudi ne znače tako mnogo za okupaciju zemlje. One brzo dolaze do granice na kojoj njihovi odredi postaju slabiji od snaga koje im odbrana može suprotstaviti. A od energije narodnog otpora potpuno zavisi kad će biti dostignuta ta granica.«⁶ Ovo obeležje neoružanog otpora, istorijski gledano dostiže svoje najveće značenje u opštenarodnom ratu, kada energija narodnog otpora objektivno može dostići najveći stepen. U tom slučaju »kada se probudio taj duh narodnog otpora«, kako kaže Engels, svaki agresor će morati angažovati svoje snage za kontrolu stanovništva i teritorije, a time se stvara povoljan odnos snaga za branioca. To je zakonitost opštenarodnog rata, koja se zasniva na delovanju ovog suštinskog obeležja neoružanog otpora i koji upravo daje puni smisao njegovom ispoljavanju sa oružanom borbom kao sredstvom politike.

2. Obim pojma „neoružani otpor“

Polazeći od navedenih obeležja neoružanog otpora koja čine bitan sadržaj njegovog pojma potrebno je dalje pristupiti određivanju njegovog obima. To je potrebno precizno odrediti zbog njegove definicije a posebno zbog uspešnog izvršenja njegove podela.

Analizirajući radove pojedinih autora o shvatanju ovog pojma može se uočiti nekoliko pristupa u pogledu određenja njegovog obima.

Prvi pristup polazi od toga da obim pojma »neoružani otpor« izvodi iz opštijeg pojma »opštenarodni rat«, njegovom podelom na oružani deo — oružana borba i neoružani deo — neoružani otpor. Po ovom određenju pojam neoružani otpor se odnosi na sve aktivnosti, mere i postupke pojedinaca, organa i društva u ratu koje ne spadaju u oružanu borbu.

Ovakvim pristupom, aktivnosti suprotstavljanja »specijalnom ratu« ostaju van obima pojma neoružanog otpora i on se na njih ne odnosi. U vezi s tim nameću se sledeća pitanja: 1) da li se sve aktivnosti društva, koje ne spadaju u oružanu borbu, zaista mogu smatrati kao aktivnosti neoružanog otpora; 2) da li aktivnosti suprotstavljanja »specijalnom ratu« koje se ostvaruju dugoročno u miru i neposredno

⁶ Fridrih Engels, *Izabrana vojna dela*, drugo izdanje, Vojnoizdavački zavod »Vojno delo«, Beograd 1960, str. 533/4.

pre početka agresije spadaju u sadržaj pojma neoružani otpor pa se time obuhvataju i njegovim obimom?

Na ova dva važna pitanja većina autora nije dala odgovor. Oni autori koji su uočili ovu dilemu, samo su je isticali ali je nisu detaljnije razmatrali. Samo su neki autori, u svojim razmatranjima, aktivnosti protiv specijalnog rata svrstavali u sadržaj neoružanog otpora.

U određivanju obima pojma »neoružani otpor« navedenom pristupu može se zameriti sledeće. *Prvo*, što se obimom tog pojma obuhvataju i sve one aktivnosti društva koje nisu oružane i po svojoj suštini nisu aktivnosti neoružanog otpora pa time ne spadaju u njegov sadržaj. To su one aktivnosti subjekata društva koje oni izvršavaju u miru i ratu kao svoju redovnu delatnu funkciju i koje su po zakonu nadležni i obavezni da ih izvršavaju. Nasuprot tome, aktivnosti neoružanog otpora predstavljaju one aktivnosti subjekata društva koje oni izvršavaju samosvesno i dobrovoljno bez ikakve zakonske prinude i kazne. Svaki građanin, na primer, po članu 17. Zakona o opštenarodnoj odbrani ima određena prava i dužnosti koje ostvaruje u odbrani zemlje. Za neostvarenje ovih zakonom predviđenih obaveza slede određene kazne po članu 218. i u krajnjem slučaju prinuda. Međutim, za neučestvovanje tog istog građanina u bojkotu, štrajku, demonstraciji ili nekoj drugoj aktivnosti neoružanog otpora, sem moralnih, ne postoje zakonske sankcije. Prema tome, ove aktivnosti međusobno se bitno razlikuju i nije ispravno njihovo poistovećivanje. *Drugo*, u navedenoj podeli se izostavljaju aktivnosti neoružanog otpora u suprotstavljanju specijalnom ratu za vreme mira i na taj način ne daje se odgovor gde one spadaju. Drukčije rečeno, zapostavlja se mogućnost evolutivnog razvoja sadržaja, a time i obima pojma neoružani otpor koji je nastao sa sve većom i raznovrsnijom primenom »specijalnog rata« od strane mogućih agresora.

Drugi pristup u shvatanju obima pojma »neoružani otpor« polazi od izvršioca aktivnosti — stanovništva. Stanovništvo se smatra jedinim izvršiocom aktivnosti neoružanog otpora.⁷

Kod ovakvog pristupa neminovno se nameće pitanje: da li i oružane snage kao sastavni deo stanovništva, učestvuju u aktivnostima neoružanog otpora? Odgovor na ovo pitanje je pozitivan. Činjenica je da i pripadnici oružanih snaga stvarno učestvuju u određenim aktivnostima neoružanog otpora. To su naročito one aktivnosti koje se

⁷ Autori u stranoj literaturi razmatraju neoružani otpor, u okvirima pokreta otpora, dakle, samo kao otpor stanovništva na okupiranoj teritoriji. Iako je poznato da je pružanje otpora u ovim uslovima najteže, ipak je takvo shvaćanje sa stanovišta naše koncepcije previše usko (vidi naročito: W. Zaniewicki et R. Etienn, *Essei de methodologie des problemes des rezistence*, Revue de d'fense nationale, maj 1971, str. 793; *Studiu socijal politice asupra fenomenului militar contemporan*, Editura militara, Bucuresti 1976, str. 115.

odnose na jačanje idejno-političkog jedinstva i borbenog morala, suprotstavljanje psihološko-propagandnoj aktivnosti agresora, otpor u zarobljeničkim logorima i druge. Prema tome, i ovaj pristup ima svoje slabosti. Naravno, ovde treba napomenuti da su aktivnosti neoružanog otpora u kojima učestvuju oružane snage po svom obimu manje od aktivnosti neoružanog otpora u kojima učestvuje stanovništvo koje nije angažovano u oružanim snagama.

S obzirom na to da oba ova pristupa ostavljaju određene dileme u preciznom shvatanju obima pojma »neoružani otpor«, prikladnije je da se njegov obim izvede dedukcijom iz obima pojma višeg nivoa opštosti — sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Polazna teza u ovom pristupu bila bi ta da se neoružani otpor prostorno i vremenski razmatra kao jedna od odbrambenih aktivnosti sistema opštenarodne odbrane. Ovo stanovište o sistemu opštenarodne odbrane i društvene samozaštite je u našoj teoriji poznato i prihvaćeno i od strane drugih autora.⁸ Međutim, ono nije neposredno primenjivano za izvođenje pojma neoružani otpor. Polazeći od posebnosti svake od aktivnosti tog sistema moguće je njihovo proučavanje, upoređivanje i preciznije definisanje, a u ovom slučaju i određivanje obima pojma neoružani otpor dedukcijom iz obima pojma višeg nivoa opštosti.

Ovakav pristup određenju obima pojma neoružani otpor, dedukcijom iz pojma »sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite«, kao pojma višeg reda opštosti, metodološki se može prihvatiti, a time se postiže: 1) razrešenje dileme koje su ostavljali prethodni pristupi u određenju obima pojma »neoružani otpor«; 2) preciznije određenje obima toga pojma u odnosu na ostale aktivnosti sistema opštenarodne odbrane; i 3) jasno uklapanje u već postojeću pojmovnu, terminološku i normativnu aparaturu sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Navedene prednosti su značajne i doprinose jedinstvenom poimanju neoružanog otpora u našoj teoriji i praksi.

3. Definicija i terminološko označavanje pojma „neoružani otpor“

Napred istaknuta suštinska obeležja pojma »neoružani otpor«, omogućuju da se izvede jedna njegova logički osnovanija definicija. Uz uvažavanje svih teškoća za metodološki postupak i pravila defini-

⁸ Videti: M. Vučinić, *Uvod u sistem narodne odbrane SFRJ*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1978, str. 75—105; N. Ljubičić, *Opštenarodna odbrana strategija mira*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1976, str. 255, i radove drugih autora.

sanja ovakvog složenog pojma neoružani otpor se može definisati: *neoružani otpor je element sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite kojeg čine organizovane i spontane aktivnosti, mere i postupci njegovih subjekata koji ih svojevolumno i bez upotrebe oružja ispoljavaju u svim ugroženim oblastima društvenog života u miru protiv delovanja snaga specijalnog rata i radi odvraćanja agresora, a u ratu te aktivnosti, mere i postupci, u nerazdvojnem jedinstvu sa oružanom borbom, slabe agresorove a jačaju sopstvene snage, menjajući pri tome odnos snaga u našu korist.*

Ova suštinska definicija omogućuje preciznije poimanje neoružanog otpora. Otuda je za njegovo označavanje najprikladnije upotrebiti dosad najčešće korišćeni termin: *neoružani otpor*. Iako se za njegovo označavanje u nekim našim doktrinarnim dokumentima upotrebljava kao sinonim i termin »neoružana borba i otpor« ipak je termin »neoružani otpor«, prihvatljiviji iz sledećih razloga: 1) direktno ukazuje na njegovo suštinsko i tradicionalno obeležje, tj. da se radi o otporu koji se ostvaruje bez upotrebe oružja; 2) ovaj termin se najduže zadržao, a i najveći broj autora ga je koristio, u našoj vojnoj i političkoj teoriji; 3) on je, isto tako, veoma pogodan za šire korišćenje u vojnoj teoriji, pre svega, za označavanje otpora u savremenim ratovima, što nije slučaj sa drugim navedenim terminima, jer neke od njih, kao što je »neoružani oblici otpora i suprotstavljanja agresiji«, nije ni moguće koristiti kada je reč o otporu u revolucionarnim, građanskim i nacionalnooslobodilačkim ratovima; i 4) korišćenjem ovog termina, dodajući mu naziv rata u kome se neoružani otpor ispoljava (u opštenarodnom odbrambenom ratu, nacionalnooslobodilačkom, revolucionarnom ili nekom drugom) postiže se jasnija logička komunikativnost i poimanje.

Korišćenje ostalih termina kao što su »neoružana borba i neoružani otpor«, »neoružani vidovi otpora i borbe«, »neoružani oblici borbe i otpora u suprotstavljanju agresiji«, »vidovi opštenarodnog neoružanog suprotstavljanja« takođe nije prikladno, između ostalog i zbog toga što ne otklanja stalne dileme, kakva je razlika između: neoružane borbe i neoružanog otpora; neoružanih vidova borbe i otpora; ili neoružanih oblika borbe i otpora. Ovi različiti termini još nisu dovoljno naučno objašnjeni u našoj teoriji, iako se u njoj isključivo i koriste. Isto tako, metodološki nije ispravno da se »oblikom« ili »vidom« izražava sam pojam neoružanog otpora kao celine.

Slični termini kao što su: »neoružani oblici otpora«, »oblici neoružane borbe i otpora«, »oblici neoružanog suprotstavljanja agresiji«, »neoružani vidovi otpora«, »oblast neoružane borbe«, neprikladni su iz istih razloga kao i prethodni. Njihovo korišćenje nužno

dovodi do logičkih nejasnoća, jer bez dopunskih objašnjenja autora šta podrazumeva pod pojmom kojeg označava navedenim terminom neće biti pravilno shvaćeni.

Za označavanje neoružanog otpora u opštenarodnom odbrambenom ratu nisu pogodni i termini: »borba naroda bez oružja«, »nenasilje«, »otpor bez upotrebe sile«, »borba nenasiljem«,⁹ »pokret otpora«, »totalni otpor«, »neoružana sfera otpora«, »pasivna rezistencija« i drugi. Ovi termini se pretežno upotrebljavaju u inostranoj publicistici.

Aktivnosti neoružanog otpora u opštenarodnom odbrambenom ratu biće veoma intenzivne i aktivne. To potvrđuju i iskustva iz NOR-a i savremenih ratova gde je »u krajnjoj liniji i pasivna rezistencija naroda pojačavala osećaj nesigurnosti okupatora i vezivala njegove snage.«¹⁰ Ukratko, u različitoj upotrebi pojedinih termina ogleda se različito shvatanje same suštine i uloge neoružanog otpora, što još više otežava jasno sporazumevanje. Zbog toga, smatram da je termin »neoružani otpor« najprikladniji za označavanje navedenog pojma u našoj teoriji.

4. Podela neoružanog otpora

Neki naši autori,¹¹ takođe, ističu činjenicu da u našoj vojnoj teoriji još nema naučno zasnovane i sistematizovane podele neoružanog otpora. Većina autora koji su razmatrali njegovu podelu najčešće su je vršili prostim raščlanjavanjem po oblicima njegovog ispoljavanja. A pošto su oblici ispoljavanja promenljivi, to ni ova podela nije izvedena do kraja.

Polazeći od predmetnog sadržaja pojma neoružani otpor, kao opšteg pojma, a imajući u vidu svrhu i logičko-metodološka pravila, podelu neoružanog otpora, moguće je izvršiti prema sledećim kriterijumima: 1) oblasti društvenog života u kojima se određene aktivnosti neoružanog otpora ispoljavaju; 2) prostor gde se neoružani otpor ispoljava; 3) vreme kada se ispoljava; 4) objekat prema kome su određene aktivnosti neoružanog otpora usmerene; i 5) subjekti koji učestvuju u određenim aktivnostima. Ovakva podela se predlaže kao

⁹ M. Gandhi, *Borba nenasiljem*, Izdavački centar »Komunist«, Beograd 1970, str. 10.

¹⁰ B. Oreščanin, *Vojni aspekti borbe za svetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1964, str. 105.

¹¹ Vidi časopis »Odbrana i zaštita« 1/75, str. 54; grupa autora: *Opštenarodna odbrana SFRJ*, drugo izdanje, »Narodna armija« 1975, str. 165.

prihvatljiva sa očekivanjem da bi se mogla održati u našoj teoriji i praksi. Razlozi za to su metodološki i praktični. Pri izvođenju podele neoružanog otpora treba imati u vidu i samu njenu svrhu. Ona ne sme biti sama sebi cilj i odgovarati samo logičko-metodološkim zahtevima klasifikacije. Ona mora imati, pored teorijske, i praktičnu vrednost. Bez takvog polazišta podela bi bila formalno-logička i ne bi služila praksi. Međutim, izloženi predlog podele ne iscrpljuje mogućnost izvođenja i drugih koje takođe mogu biti korisne u određenom kontekstu razmatranja.

(1) Podelu neoružanog otpora prema objektima društvenog života, mada nepotpuno, primenjuje najveći broj naših autora. Međutim, većina njih nema jedinstveno shvatanje o tome koje su to oblasti društvenog života. Neki autori sve oblasti društvenog života dele na: a) ekonomsku bazu; i b) društvenu nadgradnju, pa analogno tome dele i neoružani otpor. Ova podela neoružanog otpora ima teorijsku i praktičnu vrednost. Nesporna je činjenica, međutim, da se aktivnosti neoružanog otpora po svojim karakteristikama znatno razlikuju u pojedinim oblastima društvenog života. To će zahtevati i specifičan pristup kako u njihovom pripremanju tako i u izvršavanju, što je za našu praksu od velikog značaja. U osnovi se, pak, može istaći da ova podela neoružanog otpora: a) omogućava lako shvatanje kriterija po kome je izvršena, a koji je razumljiv i praktičan; b) omogućava izvođenje potpune podele pojma i sagledavanje specifičnosti ispoljavanja neoružanog otpora u pojedinim oblastima društvenog života; i c) poklapa se sa društvenom strukturom, pa se sasvim jasno može videti koji su subjekti nosioci pripreme i realizacije neoružanog otpora. Zbog navedenih prednosti, ovu podelu je u našoj teoriji isticao najveći broj autora. Ona, međutim, nije bez nedostataka — previše je uopštena. To zahteva da se i ekonomska baza i društvena nadgradnja dalje podele na sastavne delove.¹² Međutim, i pored toga, ima dosta praktičnih razloga da se ona prihvati u našoj teoriji.

(2) Podela neoružanog otpora prema prostoru gde se neoružani otpor ispoljava, takođe, je osnovana i praktična jer uslovi za njegovo ispoljavanje na pojedinim prostorima naše teritorije mogu biti različiti. Primera radi, problemi pripremanja, organizovanja i izvođenja neoružanog otpora biće znatno složeniji na privremeno zaposednutoj teritoriji nego na prostoru gde neće biti fizičkog prisustva agresoro-

¹² Da bi izbegli taj nedostatak, pojedini autori primenjuju različite podele oblasti društvenog života ili ističu samo neke oblasti u kojima obrađuju određene oblike ispoljavanja neoružanog otpora (Videti: S. Čerečina, *Neoružani oblici otpora*, »Odbrana i zaštita« br. 1. i 2/75; M. Mihelič, *Oblici neoružanog suprotstavljanja agresiji*, »Odbrana i zaštita« br. 1, 2—3 i 4/81.

vih snaga. Čak i na privremeno zaposednutoj teritoriji neće biti svugde isti uslovi za ispoljavanje neoružanog otpora. Oni će biti mnogo teži u gradovima i u pojedinim rejonima od posebnog značaja za agresora. Prema ovom kriterijumu neoružani otpor se može podeliti na otpor u zemlji i na otpor u inostranstvu. Neoružani otpor u zemlji se može dalje podeliti na otpor: na privremeno zaposednutoj teritoriji; u vlastitoj pozadini; i u zahvatu fronta. Prema istom kriterijumu svaki od njih se može ispoljavati u gradovima, na selu, većim urbanim celinama, pojedinim ulicama, stambenim zgradama, školama, u logorima, većim zbegovima itd. Neoružani otpor u inostranstvu može biti na teritoriji zemalja agresora i na teritoriji njihovih saveznika.

Ova podela omogućava da se analizira i sagleda ispoljavanje neoružanog otpora u svim svojim aspektima na određenom prostoru. Ona je koherentna sa prethodnom i u znatnoj meri je dopunjuje. Neki autori, da bi istakli specifičnost uslova ispoljavanja neoružanog otpora na određenom delu teritorije, za kriterijum njegove podele uzimaju karakter kontakta (fizičkog dodira) sa snagama agresora. Prema tom kriterijumu vrše podelu neoružanog otpora na: otpor u neposrednom kontaktu sa snagama agresora i otpor van neposrednog kontakta sa snagama agresora. Namera tih autora jeste da naznače, pre svega, značajnu razliku u uslovima ispoljavanja neoružanog otpora. Međutim, ovaj kriterijum podele je isuviše uopšten i po njemu nije moguće izvesti doslednu podelu neoružanog otpora.

(3) Neoružani otpor prema vremenu ispoljavanja može se podeliti: na onaj do početka i onaj u toku oružane agresije — rata. Usled toga što potencijalni agresori primenjuju »specijalni rat« i ugrožavaju bezbednost zemlje i u miru, neophodno je suprotstavljanje takvim aktivnostima. U tome, neoružani otpor, zajedno sa aktivnostima društvene samozaštite ima nezamenljivu ulogu. Naravno, aktivnosti neoružanog otpora u miru protiv »specijalnog rata« značajno se razlikuju od onih u ratu kada se one najpotpunije razvijaju i kada, može se reći, nema oblika koji se neće ispoljiti. Ova podela podstiče na istraživanje kvalitativnih razlika neoružanog otpora pre početka agresije i u njenom toku i olakšava sagledavanje problematike specifičnih priprema. Sa prethodnim podelama ona je takođe koherentna i dopunjuje ih.

(4) Objekti prema kojima je usmeren neoružani otpor mogu biti: agresorove oružane snage, njegovo stanovništvo, njegovi saveznici i njegovi saradnici.

Ova podela neoružanog otpora omogućuje da se analiziraju i sagledaju specifične aktivnosti neoružanog otpora s obzirom na samu prirodu objekta na koje su one usmerene i shodno tome izvrše i odgovarajuće pripreme.

Neki autori bez naznake kriterijuma, ali koji se može nazreti, dele aktivnosti neoružanog otpora na aktivne i pasivne.¹³ Tako, sve one koje su usmerene protiv agresora ubrajaju u aktivne, a one kojima se sprečavaju njegove aktivnosti, štite i jačaju sopstvene snage i mogućnosti navode kao pasivne. Ova podela se kod nekih autora prepliće sa podelom neoružanih aktivnosti prema njihovom intenzitetu. Pri tome se aktivnosti neoružanog otpora i rangiraju, a pasivna rezistencija stavlja na poslednje mesto. Ovim podelama se može zamisliti to da sam kriterijum po kome se vrše nije diskriminativan, i da one nemaju veću praktičnu vrednost jer se ne vidi svrha podele. Zbog toga, one donose više nejasnoća nego što doprinose sporazumevanju.

(5) Podela neoružanog otpora prema subjektima koji ga primenjuju i izvršavaju zasniva se na već postojećoj praksi po kojoj subjekti sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite imaju svoje određene nadležnosti u izvršavanju zadataka odbrane. Prema tom kriterijumu i aktivnosti neoružanog otpora mogu se podeliti na one koje izvršavaju pojedinci — radni ljudi i građani, organizacije udruženog rada, mesne zajednice i samoupravne interesene zajednice, društveno-političke zajednice i organizacije i različita udruženja.

Svaki navedeni subjekt sprovodi određene pripreme za neoružani otpor. Prema tome, ova podela omogućava da se analizira i sagleda koji će subjekt koje aktivnosti pripremati i izvršavati. Ova podela dopunjava prethodne podele, teorijski je zasnovana i ima praktičnu vrednost. Zbog toga nju autori često primenjuju, pa je i ubuduće treba zadržati u našoj teoriji i praksi.

Ova razmatranja su, može se reći, ostala u okviru motiva koji je naznačen na početku. Ona su, u skladu sa takvim motivom, imala za cilj da se, koliko je to moguće u ovakvom radu, doprinese pojmovnom i terminološkom određenju i doslednoj podeli neoružanog otpora u opštenarodnom odbrambenom ratu. Naravno, ova razmatranja ni u kom slučaju ne pretenduju na apsolutnu naučnost i konačnost. Njima se želi pokrenuti razmena mišljenja, polemika i interesovanje za dublja istraživanja u ovom, za našu teoriju i praksu, značajnom problemu.

¹³ V. Valjan, *Oblici otpora agresoru van oružanih snaga*, »Vojno delo« 6/72, str. 133.